

BES^eDA

E L E K T R O N S K A K N J I G A

Ivan Cankar

Bela krizantema

O M N I B U S

BES^eDA

Ivan Cankar

BELA KRIZANTEMA

To izdajo pripravil

Franko Luin

franko@omnibus.se

ISBN 91-7301-066-9

beseda@omnibus.se

www.omnibus.se/beseda

Pozdravljeni v Kristu!

Pozdravljeni vi vsi, ki ste me tako zvesto spremljali na moji dolgi poti. Pisana procesija vas je — kdo bi vas preštel, kdo bi vam vedel imena? Komur se je zazdelo, se je pridružil vašim vrstam ter se je z vami podil za menojo. Moški in ženske, starci in otroci, modrijani in bebe, poštenjaki in razbojniki — joj meni! Niste si bili podobni ne v besedi ne v sodbi; stepli ste se časih med seboj. Ta mi je kričal: »Véha, na desno jo kreni!« Drugi me je učil: »Na levo se drži, neroda!« Družila pa vas je neomajna vera, da moja pot ni prava, da sem bil vedoma ali nevedoma izgrešil ravno cesto.

Ko sem bil še mlad, ste mi prigovarjali sočutno, skoraj očetojsko. »Mlad je in vihrav; spokori se, umiri, kadar ga obsenči tisto spoznanje, ki je bilo nam že zdavnaj dodeljeno!« Rastel sem in dorastel — spoznanja ni bilo. Tedaj pa se je procesija na vso moč razljutila. Nekateri izmed vas so že pobirali kamenje; kmalu mi je žvižgalo mimo ušes. Vsi vprek ste mi očitali užaljeni in srditi: »Kaj ti nismo povedali, kod in kam? Star si že zadosti in tudi ušesa imaš dolga dovolj, da poslušáš ter ubogaš nauke izkušenih ljudi!« Ker vam nikoli ni prišlo na misel, da bi vaša modrost morda ne bila modrost, ste se spogledali: »Nalašč hodi po tej krivi poti! Zasmehuje nas!« Jaz pa vam povem odkritosrčno: da je bilo po mojem, bi vas bil vse po vrsti ubogal in užival bi danes beli kruh vašega češčenja;

toda hodil sem, kamor sta neusmiljeno ukazovala srce in vest.

Izprevideli ste navsezadnje, da vaša beseda, ki prej ni zalegla, ne bo zalegla niti poslej. Tedaj ste razglasili sodbo: »Izgubljen, pogubljen na vekomaj! Grešnik in maloprida je bil že ob svojem prvem koraku, ali bil je mlad; tistemu pa, ki je dozorel, pa hodi vedoma po strmem klancu zmote, ko mu je bela cesta čednosti bližja in lažja, tistemu ne bo odveze ne na tem ne na onem svetu!«

Prelistali ste vso knjigo mojega življenja in nehanja ter ste oporekli, kar ste bili kdaj rekli blagega.

»Nespametno je bilo, da smo mu potuho dajali. On in njegovi so že navsezgodaj zaslužili, da jih odrežemo od zdravega telesa narodne kulture ter ne čakamo, da se gniloba razraste. Ali tolažba je: kar je gnilega, odpade samo prej ali slej!«

Slišal sem že nekoga, ki je prepeval za menoj:

»Konec prešerne komedije, večer pricoprane gloriije! Can-karjanstvo je bilo!«

Procesija je šla za menoj, kakor gre drhal za vklenjenim ciganom. Nič več ni bilo lepih naukov, nič več milobnih svaril. Kolikor sem poslušal, sem slišal zasmeh in zmerjanje, naltolcevanje in kvanto. Prej ste mi gledali v srce, zdaj samo še na suknjo. Prej se je glasila iz vaših besed pamet ali nespamet, zdaj govori iz njih sovraštvo, kakor ga je še vselej bil deležen človek, ki hodi sam in po svoje.

Nameraval sem že, da bi zbral v debelo knjigo vse vaše sodbe, pametne in nespametne, prijazne in neprijazne. Veliko hudega ste mi že prerekli in očitali, zakaj bi vas ne spravil v sramoto? Vi ste klicali: »Glejte grešnika!« Zakaj bi jaz ne zaklical: »Glejte sodnike!« — Ali spoznal sem, da ni treba te

debele knjige — tudi brez nje bo razodeto, kdo da je bil grešnik in kdo sodnik.

Zdaj ste rekli v svojem srcu, kar ste mi z besedo očitali že mnogokdaj: sam napuh ga je in sama ošabnost!

Poglejmo si iz lica v lice:

Kdo si, ki me z visokega papirnega prestola učiš slovenščine, zdravih nazorov in koristnih načel? Ali nisi tisti fant, ki je na Dunaju dvanajst semestrov biljardiral in popival ter navsezadnje mukoma napravil svoj klavirni eksamen? Kdaj te je razsvetlil sveti Duh, da si se ustanovil za velikega duhovna v našem templju? Ali ni vse to tvoje početje gol napuh in gola ušabnost? —

Kdo si, ki me neutrudoma obmetavaš z blatnimi kepami, ves uverjen, da je umetnik vlačuga, s telesom in dušo naprodaj vsakemu pijanemu furmanu? Ali nisi brezposeln duhovnik, ki je popival in kvantal po beznicah, pa se je ustanovil za natolcujočega, pocestno zmerjajočega, brez sramu obrekujočega zaščitnika morale? Kristijan, ali ni tvoje nehanje gol napuh in gola ošabnost? —

Kdo si ti, ki si pljunil na mojo umetnost ter mi navsezadnje očital, da jemljem pošteno plačilo za pošteno delo? Ali nisi tisti človek, ki je zatajil in prodal svoje prepričanje za velik kos kruha in ki prodaja in zatajuje svoje prepričanje dan na dan, z vsako besedo, govorjeno in pisano? Ali ne čutiš, da so tvoje rovtarske pridige gol napuh in gola ošabnost? Skrij se v noč, da te ne vidi oko neprodanega človeka! —

Nič zamere — bodita vam napuh in ošabnost, tradicija iz-za Bleiweisovih dni! Takrat je bila govorjena slavna beseda: »Pogine naj pes!« in blešči se še dandanašnji na grbu slovenske umetnosti.

»Kakšen ti je posel?«

»Umetnik sem!«

»Ne ... jaz mislim ... kakšen da je tvoj poklic?«

»Umetnik sem pač... samo umetnik!«

»A-ah ... tako!«

Dolg obraz, spoštovanje pri kraju. —

Družba, ki gospodari, je hudó osleparila umetnika. Vzgojila ga je tako, da je spoznal najvišjo kulturo, da je torej željan in vreden vseh njenih darov; hkrati pa ga je zalučala med najnižji, iz zemlje izrvani, brezdomni, popotni proletariat; umetnik je prolét v meščanski suknji. Vse delo je dandanašnji strogo in zmerom strožje organizirano; vsak delavec: uradnik, čevljar in cestni pometlač, je enakopraven ud organizirane družbe. Umetnost stoji izven organizacije, izven družbe; umetnost je svobodna in vsled te svobode brezpravna. Tudi fabriški suženj je potreben in v teoriji enakopraven ud družbe, ki mu reže vsakdanji črni kruh, zato da s pridom sužnji. Umetnik niti suženj ni; onkraj plota stoji, na cesto je pognan, brezpraven je, pa če ima na rami vrečo cekinov. — Ná, pometlač, moje pero, ti pa mi daj svojo metlo, da bom enkrat v življenju veselo zažvižgal! —

Brezpravna svoboda umetnikova je vsa njegova radost in bridkost; zaradi nje ga družba zaničuje, zaradi nje on družbo sovraži ... To razmerje med umetnikom in družbo je v naših krajih posebno krepko izraženo. Kajti ozka je naša domovina, podobna klepetavemu, opravlljivemu mestecu. Baha-vost in oholost družbe je v takih mestecih neizmerno pretirana; in prav tako pretirano je zaničevanje do brezdomnih, brezpravnih popotnikov. Če vse to premislimo, ni prav nič čudno, temveč popolnoma naravno, da sodi med Nemci o

umetnosti in umetnikov Richard Muther, med nami pa Bolčev Pepe. —

Ona:

»Kako svobodno, brezskrbno, veselo je vaše življenje! Kakor škrlanec nad poljem, kakor oblak na nebu! Kaj vam čas, kaj vam kraj, kaj ljudje! Ni se vam treba pretvarjati v obraz, ni vam treba lagati z besedo, s pogledom in smehljajem! Ni vam treba prijazno sprejemati nedragih gostov, hoditi k odurnim ljudem. Mi se ravnamo po zakonih, ki so trdi in neusmiljeni; vi si pišete svoj zakon sam, za vsako uro in za vsak dan posebej. Blagor vam — za en dan vašega življenja bi dala eno leto svojega!«

On:

»Za en dan vašega življenja bi dal eno leto svojega! Vse vaše zakone bi zvesto ubogal, pa če so trdi in neusmiljeni! Kakršnokoli je moje hrepenenje, kamorkoli gre — najgrenkejšo in najgloblje je hrepenenje po enem dnevu miru, enem dnevu ječe. Ali ste brali Murnove pesmi? Vse tiste lepe njegove sanje o mirnem kmečkem domu, o brhki kmečki nevesti — vse so koprneče sanje o radovoljnem suženjstvu. Pogledajte vse, kolikor nas je, in vprašajte nas; pa vam odgovorimo: za en dan suženjstva eno leto svobode! Še ko sem bil mlad, se je skrivalo v mojem srcu to sramežljivo hrepenenje; že takrat sem slutil, odkod moje sovraštvo do vas in vaših, odkod vaše zaničevanje do mene in mojih; ter odkod vaša in moja zavist!«

Ozrla se je nanj začudena in zlovoljna; njeno oko je reklo:

»V srcu niste umetnik. Zakaj ustno sporočilo nam pripoveduje, da umetnik uživa svoje trpljenje, kakor mi zaslužjeni kristjani svoj prazniški ples.«

Tudi on se je ozrl nanjo s sovražnim pogledom:

»Bohémien je spoznal, kdo da je, ter je umrl!«

Ta razgovor se je resnično vršil — da bi se ne bil tako! Šla sta vsak po svoji poti; kolikor je bilo ljubezni med njima, je v tisti uri ugasnila.

Zadnjič sem preštel svoje knjige in sem videl, da jih je dvajset. Recimo, ljubi moji, da se vas je le petero spravilo na vsako knjigo, pa naštejemo sto referatov. Bog se usmili, koliko praznih in nepotrebnih besed! Tako se mi zdite kakor tisti človek, ki se je tri dni in tri noči vozil po napačni progi, pa mu ni seglo v misel, da bi se vrnil. Nadalje ste tudi kakor tisti kratkovidni govornik, ki je pridigoval golemu zidu, poslušalcem pa hrbet kazal. Besedovali ste namreč in besedovali ter se niste domislili, da naj kritik govori občinstvu, ne pa umetniku. Okrenite se, dokler je čas!

Izprehajal sem se nekoč ob Blejskem jezeru z gospodično, ki ima še dandanašnji v mojem srcu najlepši oltar. Pa je nenadoma rekla:

»Dokler sem gledala same umotvore, sem mislila in verjela, da je umetnik plemenitejši od vseh drugih ljudi. Spoznala sem ga ter sem izprevidela, da so vsi plemenitejši od nje-ga. Zdaj tudi umotvorov ne maram več. Zdi se mi, da bi moral umetnik živeti v zaklenjeni izbi in da bi ga pitali skozi okence, kakor trapista. Ne mogla bi z veseljem pogledati podobno Matere božje, če bi vedela, da je umetnik po slaniku dišal, ko jo je slikal.«

Odgovoril sem ji:

»Beseda vas razodeva, da niste publikum, temveč slovenski recenzent. Ljudje te sorte namreč ne razlagajo, kakšen da

je umotvor, v kakšni in kateri zvezi, da je umetnikovo delo s kulturo naroda in časa, temveč le ugibajo ter izprašujejo, če je umetnik po slaniku dišal ali ne. Kadar doženejo, da je res dišal po slaniku, ugibajo še nadalje, kje da si je tisti slanik kupil ter kako da mu je teknil; navsezadnje zabelijo svojo slaniško modrost še z naukom, kje da naj si umetnik v prihodnje kupuje svoje slanike, in kdaj da naj jih uživa. Ko je recenzent na tak način opravil svoj posel, si zasučé brke ter je učenjak. — Rekli ste nekoč, da ljubite Heineja. Ali ga boste še ljubili, če vam povem, da je na cesti med Jenom in Weimarjem češplje klatil? Nadvse drag vam je Kette; ali ne bo spoštovanje minilo, če vam razodenem, da si je sam čevlje snažil, ker ga je bilo sram raztrganih podplatov? — Povem vam, da ni prepeval tisti Kette, ki si je čevlje snažil, temveč nekdo drug, kateremu nih, če ne pozna in ne sme poznati obraza. Povem vam tudi, da tistih veselih in žalostnih zgodb nisem pisal jaz, ki govorim z vami in ki vas imam od srca rad; pisal jih je človek, ki ga ne poznate in ga nikoli ne boste poznali. Razdelite svoje spoštovanje, kolikor ga je: boljšo polovico naklonite meni, ki hodim z vami, ostanek pa onemu, ki piše svoje zgodbe skrit in neznan.«

Bojim se, da me ni razumela in da mi ni verjela: dolgo že je nisem videl. —

Vi pa, ljubi moji, se ravnajte, kakor sem rekel: ne delite naukov meni, delite jih občinstvu! Recenzent je ogledalo, v katerem kaže umetnik narodu pomen in namen svojega dela. V naših krajih pa so ogledalo obrnili, tako da vidi umetnik v njem svojo spako, narod pa strmi na prazen papir.

Oprostljiva je zmota, porojena iz nerazuma. Ni pa oprostljiva tista pokvarjenost, tista notranja gniloba, ki smrdi iz papirne učenosti in je poglavitno znamenje zaničevanja do umetnosti in umetnikov. Vsak ples v Ljubljani, vsaka veselica v zakotni vasi je papirnim učenjakom imenitnejši kulturni pojav nego vsa umetnost. O plesih in veselicah pišejo s spoštovanjem, z ljubeznijo, z navdušenjem; toalete narodnih dam opevajo z liričnim zanosom, napitnice rodoljubov hranijo stoletjem od prve do zadnje besede; človek občuduje toliko vestnost, resnicoljubnost in resnobo. Komaj izpregovore o umetnosti, je pri kraju resnoba in resnicoljubnost in vestnost.

Vse to sem že navsezgodaj spoznal ter na svojem telesu občutil. Ko je izšla prva moja knjiga, je neki mladenič izročil svoj referat uredniku. Bral sem tisti referat: precej duhovito zmerjanje. Nato srečam mladeniča in se mu zasmejem: »Hudó si me zdelal... skoraj sram me je, da sem na svetu!« On pa se ni smejal, temveč mi je razložil: »Saj nisem tako pisal, kakor si bral. Urednik te ne mara, pa me je prosil, da naj črtam hvalo; črtal sem jo. Kar je ostalo, je zabelil s svojimi ocvirki!« — »Pa zakaj se nisi upiral?« — Začuden me je pogledal: »Čemú?«

Res — čemú? Umetnik ni narodna dama in umetnost ni plesna toaleta. Kaj vestnost, kaj resnoba, kaj resnicoljubnost!

Narodna dama bi bila popravila: žida ni bila snežno bela, temveč je za nianso cikala v sinje ... Nikakor pa ni potreba, da bi človek o umetnosti dvakrat govoril ter tratil papir, besede in čas.

Nekoč sem vprašal učenjaka:

»Ali te nič ni sram, da poješ hvalo in slavo človeku, o katerem sam veš, da ni umetnik in da so njegovi verzi plesnive fraze?«

»Seveda vem, da so njegovi verzi plesnive fraze, ampak on je naš pristaš!«

»Da je zato umetnik?«

»Kdo govori o umetnosti! Zamere in sitnosti ne maramo, to je! In navsezadnje — čemú bi ga brez potrebe žalili na stara leta?«

»Ako bi torej vaš pristaš, kdorkoli si bodi, napisal nespametno knjigo, naslikal smešno podobo, izklesal pokvečen kip ... in če bi bil vrhu vsega še star in zaslužen človek...«

»Bi hvalili knjigo, podobo in kip!«

»Toda, glej: knjiga, ki si jo hvalil, leži na mizi in ni prerezana!«

»Otrok!«

Smejal se je do solz. —

Nekje živi človek, ki me je svoje čase tako silno slavil in povzdigoval, da me je bilo skoraj sram. Zgodilo pa se je, da sva se sprla; zaradi malenkosti, mislim. Od tistega dne se je pogrezala moja umetnost zmerom nižje in nižje; vse moje čednosti so se čudo hitro prevračale v zmote in grehe, nazadnje sem stal gol na cesti, nadloga narodu in njegovi kulturi ... Bogvedi: ali bi se ne povrnilo moje čednosti, če mu pišem no-coj prijazno razglednico? —

Lepa družba je bila; govorili smo o Župančiču. Bral sem naglas nekaj njegovih pesmi; nato sem govoril o njih; in toplota, ki je bila v mojem srcu, se je razodevala najbrž tudi v moji besedi.

»Kaj nista sprta?« je vsa začudena vprašala gospodična.

»Da.«

»Zakaj torej ... zakaj tako govorite o njem?«

»Zaradi mene in najine stvari niso njegove pesmi nič manj lepe.«

Gledala je in ni razumela.

Tudi tista gospodična je bila slovenski recenzent. —

Napisal sem knjigo, ki je bila, kakor pravi Goethe, navadno kosilo — ne preskromno, pa tudi ne prazniško. Mnogokdaj sem že imenitnejše kosil. Ali izdal sem tisto knjigo v založbi, ki je v tesnem stiku z vplivnim časopisjem. Oj hvale! Oj slave! Oj češčenja! Izkazalo se je nenadoma, da sem velik umetnik; izkazalo pa se je tudi, da sem bil velik umetnik šele v trenutku, ko sem izročil tisto knjigo ... Le mesec dni kasneje sem kosil gosposko; za tisto moje kosilo se nihče ni zmenil.

—

Zadnjič so mojo dramo poteptali v blato. Pa sem rekel učenjaku:

»Lepo reč ste napravili ... saj ni mogoče, da ste res tako mislili!«

»Seveda nisem! Ampak mi, veste, smo narodnjaški list!«

»Ne razumem natanko ... Ali so narodnjaški listi sploh zoper vsako umetnost?«

»Ne zoper njo, ne zanjo. Poglavitna reč so ideali.«

»Kateri?«

»Ideali sploh. Brez idealov narod ne more živeti: kdor mu ideale ruši, je njegov sovražnik.«

»Nisem mislil, da rušim; zdelo se mi je, da zidam. Ker je vsaka umetnost kritika dobe in rodu, je torej pač vsaka umetnost sovražnik naroda?«

»Rekli ste!«

Odkritosrčen človek je bil. —

Neki urednik mi je pisal tole pismo:

»Velecenjeni gospod! Prosim vas, naznanite mi, kateremu kritiku da naj izročim vašo knjigo, zato da ne bo zamere ne tukaj ne tam...«

In tako dalje.

Ko sem pismo prebral, sem poudaril v svojem srcu: tisti urednik je z vso nedolžnostjo in z vso prijazno mislijo povedal, kar sem očitno povedal mnogokdaj jaz sam; da je namreč pokvarjenost, neresnost in breznačelnost v literarnih stvareh nekaj naravnega, brez težave razumljivega — izraz odkritosrčnega zaničevanja umetnosti. —

Jakopič je lani napravil v svojem paviljonu umetniško razstavo. Rzsodišče je odklonilo dela nekega neumetnika. Ta neumetnik živi v prijaznosti s slovenskim dnevnikom. In ker živi z njim v prijaznosti, je dnevnik molčal o razstavi, ki bi bila povsod na svetu velik kulturni dogodek. Ne, čisto molčal ni: žalostni sobotni kvasač je umetnost in umetnike s čiki obmetaval. V nekem drugem listu pa je neki drug kvasač s predrzno gesto in kratko malo odklonil vso resnično umetnost, tudi le zategadelj, ker živi v prijaznosti s tistim neumetnikom. Po ostalih papirnih hramih — molk, hladno preziranje, ali pa besedovanje brez ljubezni in brez pameti.

Tako so sprejeli dar, ki je bil kakor noben drug podarjen iz

čistega srca! Tako so plačali delo, ki je bilo sad brezprimerne-
ga poguma, resnične vdanosti v umetnost, trdne vere v pri-
hodnost narodne kulture!

Ni govoril goli nerazum. Zvok, beseda, podoba, kip, —
kjerkoli in kakorkoli se pojavi umetnost, deležna je sovraštva
in zaničevanja. —

Poznam človeka, pisatelja-neumetnika, ki je pisal kritike
zoper sebe jn zase, zato da bi vzbudil polemiko in s polemi-
ko zanimanje. Nič posebno ni skrival svojega početja, zakaj
zdelo se mu je popolnoma pošteno in naravno. In prav to po-
četje je dokazovalo, da ni umetnik, ker ne spoštuje umetnosti
in je ne smatra za resno. Da njega samega ni bilo sram, bi bilo
še razumljivo; kajti različne so duše in vesti. Mnogo žalost-
nejše ter značilnejše za čas in ljudi pa je, da se javnost ni čisto
nič spotikala ob početje neumetnikovo in da njegov ugled ni
bil manjši, temveč zmerom večji. Kar je nameraval, je dose-
gel. Vnela se je velika vojska in sredi vojske je stal on, paša
ogoljufanim očem. Bila je groteskna komedija, kakor sem jih
še malo videl in doživel. Ko se je prah polegel in dim razka-
dil, ni ostalo ničesar. Vsa komedija ni zaorala v našo kulturo
niti najplitkejše brazde. Pa vendar je, oj, tako značilna! Naj si
kdo usodi v politiki, v družabnem ali gospodarskem življenju
tako čičikovščino — gorje se mu! V literaturi in umetnosti pa
je dovoljena vsaka čičikovščina. Dogajajo se še zmerom v
večjem in manjšem obsegu; in Čičikov je toliko bolj češčen,
kolikor bolj se mu je čičikovščina posrečila.

Prijatelj se je začudil:

»Čemu pripoveduješ te istorije s tako žalostnim glasom?
Beri časopise: vršile so se tvoje istorije od nekdanj in povsod,
pa umetnost vendarle še ni mrtva!«

»Rekel si: beri časopise! V tej besedi je ves razloček. Drugod govore o takih umazanih istorijah kakor o nečem nenavadnem in nemoralnem. Mi pa smo jih vajeni kakor zraka in kruha, občutimo jih kakor vsakdanjo stvar, ki ni vredna jeze in besed ... Deželi gobavcev bi bila klavrna tolažba, da žive gobavci tudi drugod!«

Vse to sem že zgodaj okusil in spoznal. Vendar sem po mislil časih, kadar me je obsenčila melanholija: »Ali ni morda resnica, vsaj dih resnice v tistih besedah, s katerimi me že dolgih deset let uče, opominjajo, svare in obsojajo? Ali ni mogoče, da je upravičena vsaj troha očitkov, pa če so porojeni iz čistih ali nečistih nagibov, in da je torej vsaj tista troha zaslužno kulturno delo?«

Dobro vem, da bi nikoli ne mogel pisati drugače, tudi če bi jasno spoznal: vse je res in prav, kar ste mi prerekli od začetka do te ure. Takoj bi namreč spoznanje izpopolnil: in vse je res in prav, kar sem bil napisal od začetka pa do te ure.

Umetnik je vaje trpljenja, posebno v naših krajih. Ali vse trpljenje gre mimo srca, kakor gre preko polja senca bežečega oblaka. Ena sama bolest je, ki rani srce do krvi, postavi razumu črn plot, vzame rokam moč, nogam lahkotnost.

»Kaj je vse moje delo? Ali ni bila le voda, v pesek izlita, seme, na kamen sejano, glas vetra v pustinji?«

Strašen je trenutek dvoma, neusmiljeno povračilo za ure ponosa in veselja. V tistem trenutku umetnik ni več umetnik. Kdor dvomi o svoji moči, ni več močan, kdor dvomi o svoji veri, ni več veren. Ko se je Kristus razjokal na Oljski gori, ni bil Bog...

Pred desetimi leti mi je nekdo očital, da v mojem delu ni pozitivne ideje. Nato ste mi ta grenki očitek opletali okoli ušes vsako leto po dvakrat, časih tudi po trikrat. Navadili ste se nanj in tudi jaz sem ga bil kmalu tako vajen, da sem ga pogrešal, kadar ste v malobrižni naglici pozabili nanj. Nekoč pa se mi je le zazdelo, da bi do kraja preudaril, kaj se to pravi: pozitivna ideja.

Napotil sem se k vernemu človeku, preroku naroda.

»Vi, ki ste veren človek in prerok naroda, povejte mi po pravici, kaj da je pozitivna ideja! Očitali ste mi mnogokdaj, da je ne poznam; pokažite jo, da poklekнем prednjo ter jo molim!«

Potrepljal se je po trebuhu, pomežiknil je ter se nasmehnil:

»Pozitivna ideja ... hm! Pridigujte ljudem vse tisto, kar jim pridigujeta kri in nagnjenje, pa jim boste pridigovali same pozitivne ideje! Kaj tisto, če vas zakrknjen sanjač zmerja z demagogom! Kaj tisto, če vam nespameten moralist kriči v obraz, da zatajujete svojo pravo misel, da so vaše besede laž in hinavščina! Povem vam: človek se redi ob takih pozitivnih idejah, doseže čast in oblast, dolgo življenje, mirno smrt, po smrti pa sveta nebesa!«

Ko sem slišal to osivelo resnico, sem se okrenil ves žalosten; na stopnicah sem slišal, kako se je smejal za menoj verni

učenjak. Nameril sem se h gospodu, ki je po vsej širni domovini češčen zaradi svojih pozitivnih idej. Njegovi verzi so res grapavi, ali komaj zine, mu kane od usten pozitivna ideja.

Pa sem ga ogovoril:

»Vi, ki ne zinete, da bi vam od usten ne kanila pozitivna ideja, razložite mi po pravici, kaj da je pozitivna ideja in kod drži cesta do nje!«

Pogladil si je brado, hudó je bil resen njegov obraz.

»Pozitivna ideja je ... pozitivna ideja! ... Narodu je treba idealov ... brez idealov ni življenja ... Napredek ... svoboda ... višji cilji ... vse za narod ... mladina ... hej Slovani ...«

Pobegnil sem, gospod pa je govoril dalje; še pod oknom sem ga slišal.

Takrat se mi je bridko storilo pri srcu; kajti preudaril sem:

»Pošten gospod je, tudi njegova brada je lepa. Ali vse tiste besede sem že slišal, vaje sem jih bil, kakor potrkanja dežja ob okno, kakor tiktakanja ure na steni. Nikoli nisem pomislil, da se skrivajo v njih pozitivne ideje!... Narobe: zmerom se mi je zdelo, da korcema lijè iz njih hinavščina. In glej — lepobradi gospod je po širni domovini češčen in spoštovan prav zaradi teh besed, iz škornjastih verzov grmečih! Nikoli ni poslušal milostnih nauk, nikoli robotih očitkov; cesta njegovega življenja je bila sončna in položna, od obeh strani so se mu klanjale visoke jagnedi; in na koncu te ceste spomenik, pod spomenikom hvaležni narod, ki objokuje svojega preroka... Vse zaradi pozitivnih idej!... Ah, zame je prepozno! Saj poznam vse tiste besede, saj bi jih lahko molil dan za dnem, kakor moli zaspan otrok rožni venec; toda uho se brani, jezik noče!«

Da potolažim to svojo bridkost, sem stopil v krčmo ter sem vprašal Minko:

»O Minka, povej mi — kaj je pozitivna ideja?«

Minka pa se je molče okrenila, prinesla mi je pol litra cvička ter je prisedla k meni, ker je videla mojo žalost...

Kaj? Ali ni zasvetil skozi špranjo pohleven žarek pozitivne ideje? Živi to življenje, kakor ti ga je Bog dal! Nikar ne hodi med pismarje ili farizeje, med učenjake in modrijane; nikar ne hodi mednje, da te ne pohujšajo! Bodi klas na polju, cvet na vrtu, javor v gozdu! ...

Prepozno je — »za blede mislijo boleham!« —

Pojdi, napoti se do tistega človeka, ki bi ti morda edini vedel povedati, kaj da je pozitivna ideja in kje da raste ta čudotvorni cvet!

Stopil sem pred ogledalo.

»Ti, ki si hodil z mano po vseh mojih gladkih in grapavih potih, razodeni mi skrivnost, odreši me!«

Oni v ogledalu je govoril:

»Kaj ti nisem pravil že od kraja, kaj ti ne pridigujem vsak dan posebej! Vsa tvoja zmota je, da gledaš ljudi in stvari, kakor so ob delavnikih in ne ob nedeljah, kakor so doma in ne na ulici!... Gledal si človeka — radost vsem pravičnim očem! Stal je na odru, črno oblečen, desnico visoko v zraku, levico ob boku; obraz sladak in svetel, tako rekoč od notranjega ognja obžarjen. Besede njegove — pesem, zložena domovini na čast; in v kakšnih verzih zložena! Narod je navdušen, joka, poje, vriska; srca mladine so do vrha polna tistih svetih idealov, ki jih ponavadi imenuješ fraze ... Ti pa stojiš v kotu, gledaš čemerno in molčiš. Da bi le molčal! Gumb za gumbom odpenjaš na spodobni suknji govornika, slečeš ga do golega

ter ga pokažeš ljudem, kakor je gobav ... Ali misliš, da so ti hvaležni? Oskrunil si jim ideal, oblatil si jim tiste prijetne pozitivne ideje, za katere so se navduševali brez stroškov. Kričal bi bil hosana, kakor so drugi kričali, in razglasili bi te bili za oznanjevalca pozitivnih idej, vrhu tega pa še za velikega umetnika! Kaj ti je bilo treba gledati pod suknjo? ... Vse tvoje delo je bilo od začetka do konca, da si kazal svetu žalostno podobo zdanjih dni. Ali se ti ne zdi to početje tako nespačetno, kakor je bilo tvoje vedenje zadnjič, ko si na plesu pozdravil damo z vzklikom: Mislil sem, da ste lepša! Dama ti je na vekomaj zamerila, o svoji lepoti pa je bila uverjena kakor prej. Čemu se čudiš, da ti ljudje očitajo pretiravanja, črnogledost, brezidejnost, rušenje idealov, gazenje po blatu in še drugih grehov nemalo? Kriči hosana, ne segaj pod suknjo, ne žali občutljivih dam ter zapiši si, da je domovina najbolj občutljiva dama! Bodi še tako našarjena in našemarjena — poj ji hosana, pa tudi če si v srcu prepričan, da lažeš; pa tudi če v svojem srcu veš, da ji ne koristiš s svojo pesmijo, da bi ji koristil morda več, če bi ji zalučal grobo resnico v našminvano lice! Poglej ljudi, ki se ravnaajo po teh naukih: pismo jim ne teče gladko, tudi drugih čednosti nimajo v izobilju; toda ker spoštujejo občutljivo damo in brusijo komplimente njenim bradavicam, so njih komplimenti pozitivne ideje ter je njih hinavski hosana čista umetnost. Ravnaj se po njih — to je pozitivna ideja: zgrabi jo in jo drži, da ti bo dobro na zemlji!»

Tako mi je pridigoval iz ogledala.

Jaz pa sem mu odgovoril:

»Ali se ne spominjaš več, kako nama je bilo nekoč na Dunaju? Od srda in bridkosti so mi tekale solze po licih, ti pa si

me tolažil s to svojo dobro naučeno pridigo. Takrat sem vstal in sem šel, da bi te ubogal. Preden pa sem se napravil na trnovo pot, sem obrnil v steno vsa ogledala in svojo podobo sem vrgel v peč. Ali joj meni — moje oči so tako ustvarjene, da se gledam sam. Morda niso le moje oči tako ustvarjene. Resnica je, da bi tako ne bila: Bog te vidi v zaklenjeni izbi. Ubijaj resnico, ki je v tebi — ne ubiješ je! Hotel sem klicati hosana — glas ni maral iz grla; hvaliti sem hotel, kar ni zaslužio hvale — jezik se je branil; pisati sem hotel zoper svojo misel — pero mi ni bilo pokorno ... Močnejša je bila božja resnica v mojem srcu nego posvetni razum v moji glavi. Nespametna in brezkoristna je tvoja pridiga, tovariš moj! Poslušal sem jo že mnogokdaj, posebno v tistih dolгих in žalostnih urah, ko nisem mogel zaspati in so romale pred mojimi trudnimi očmi hude misli kakor črne sence, do stropa visoke; poslušal sem jo, zdaj pa sem je vaje ter se ji smejem. Ne vem, kako napravijo drugi ljudje, da pojo hosana pa se jim glas ne izprevrže in jezik ne zaplete; tudi ne maram raziskavati te čarovne umetnosti — nikoli nisem bil vnet za klovne, žonglerje in eskamoterje; le sitno mi je bilo, če se je narod gnetel v njih šotorih ter občudoval njih pozitivno delovanje. Ne, pridige me ne brigajo nič, umetnost pretvarjanja me ne briga nič! Stran malodušnost, stran dvomi! Ponos je v mojem srcu: kljub vsem naukom, opominom, očitkom, kljub zasmehu, zmerjanju in natolcevanju je vse moje življenje in nehanje služilo najvišji ideji: resnici! Kar sem videl z očmi, s srcem in z razumom, nisem zatajil; in bi ne bil zatajil za same zlate nebeške zvezde. Resnica pa je posoda vsega drugega: lepote, svobode, večnega življenja. Dokler sem zvest resnici, sem zvest sebi; dokler delam v njenem imenu, bo moje delo

rodovitno, ne bo ovenelo od pomladi do jeseni ... Ne, tovariš moj, — zdi se mi, da nikoli več ne bom slišal tvoje nečedne pridige!»

Tisti v ogledalu in jaz sva se okrenila in sva si pokazala hrbet.

S prijateljem — tudi jaz imam prijatelje — sva šla počasi po Latermanovem drevoredu. Lepo jesensko jutro je bilo. Megla je segala iz Ljubljane samo do srede drevoreda, komaj do tistih brez na desni strani, pod katerimi sem doživel toliko lepih dni, ko so bile še manjše in tanjše. Podturn je bil že ves v soncu; gozdič nad njim se je kopal v rosni luči in je vztrepetaval od same sladkosti.

Ozrla sva se na Ljubljano.

»Glej te konture!« je pokazal prijatelj. »Komaj jih razločim v megli, pa vendar je obličje mesta jasneje pred menoj, nego bi bilo pod opoldanskim soncem...«

Tam se je zasvetil križ, tam se je zaiskrilo jabolko na stolpu; za hip se je razmaknila megla — gruča belih hiš se je zasmejala ter je ugasnila: kakor sen je bil, kakor hipen smehl-jaj na obrazu spečega otroka.

»Tudi v jutranjem soncu sem že videl Ljubljano: v maju. Tista svetloba je lila od vsega čistega neba tako nemirno in omamljivo, tako je opajala oči ter jih vabila v sanje, da so bile konture mesta še bolj zabrisane in zastrte, nego jih zastira jesenska megla. Vse ena sama celotna podoba, ena sama celotna lepota, brez tistih vsiljivih, klepetavih podrobnosti, ki žalijo oko, cepijo podobo in ubijajo lepoto. Ob pustih dneh, ko je sonce leno in zaspano, se prepirajo ter blebečejo te podrobnosti vse navzkriž; oko ne ve, kam bi pogledalo, zato ne

vidi ničesar in je zlovoljno; še v brezmesčni noči bi videlo več!«

Posvaril sem prijatelja:

»Ne razlagaj te modrosti recenzentom! Očitati bi ti, da poješ hvalo nejasnosti in meglenosti, naglavnemu grehu, za katerega mi nikoli ne bodo dali odveze ... Pojdiva v gozd, v ta čudežni hram lepote, nejasnosti in meglenosti!« —

Zdi se mi, da je zgodba o Apelu in kopitarju neumna bajka. Apel postavi na ogled podobo:

*Pred njo s kopiti čevljarček se ustavi;
ker ogleduje smolec obuvalo,
jermenov, méni, da ima premalo;
kar on očita, koj Apel popravi.*

Ne, Apel ni popravljal ničesar, kajti vedel je, da resničnost umotvora ni odvisna od števila jermenov. Tisto bajko si je izmislil recenzent, ki je imel že v starem veku na vado, da je tiščal svoj dolgi nos v umotvor, pa zato ni videl celote, temveč je prešteval gumbe na suknji in jermene na čevljih. Kakor je bilo, tako je ostalo: podobe presojajo krojači in čevljarji, o kipih sodijo kamnoseki, o pesmih slovničarji.

Rajni risar Rudolf Wilke je sedel pred modelom in je bil žalosten, ker mu roka ni bila pokorna: kar se je prikazalo na papirju, je bila spaka, ne podoba. V svoji veliki jezi je pokazal modelu hrbet — in glej, s hrbtom je videl bolje nego z očmi. Podoba se je ustvarila sama in je bila umotvor.

Oko vidi preveč in vidi premalo. Podrobnosti udušé celoto, od premnogih in različnih vtisov ne ohrani oko nobenega, v pisani množini zvokov utone poglavitna melodija. Zatisni oči, da izgine vse, kar je odveč, da se prikaže pravo lice

v najvažnejših, nujno potrebnih potezah, v tistih namreč, ki razodevajo dušo. Vse druge pritikline so nepotrebne in torej neumetniške. Nič se ne zmeni in nič ne omahuj, če govori recenzent o nejasnosti in meglenosti in če celó zahteva določeno število jermenov! Človek, ki uživa umetnost s čistim srcem, te bo spoznal, umetnika, in te bo vesel. — Če recenzente knjige ne razumejo, pošlji jim otroka, da jih pouči. Natančno razumem zgodbo o mladem Kristu, ki je v templju starim farizejem sveto pismo razlagal.

Nekoč sem se vozil iz Ljubljane v Trst; v kupeju je sedela prijetna mlada dama. Nad Vrhniko se je vlak ustavil sredi proge, ne vem zakaj; tam sva se pričela razgovarjati. Nekje blizu Postojne je došel razgovor do literature. Tedaj je rekla dama:

»Cankar mi je pogodu ... ampak zadnje čase, se mi zdi, da prenašlo piše, da sam sebe prehiteva ...«

»Zakaj se vam tako zdi?«

»Pravijo!«

»Ali se pozna ta vihravost v njegovih delih, v besedi, v slogu, v misli, v ideji?«

»Nisem videla — ampak pravijo!«

»Kdo pravi?«

»Brala sem. Tako sem brala, kakor da človek, ko je napisal desetero knjig, ne more in ne sme več pisati. In če vendarle piše, da je nevšečen, pa bodi umetnik nad vsemi umetniki. Če zmerja župnik svoje farane troje nedelj po vrsti, ga verno poslušajo; četrto nedeljo nikogar več ni v cerkev ...«

Vlak se je ustavil na Rakeku.

Ko sva se vozila naprej, je rekla dama:

»Pa da so še lepše njegove knjige, kakor so — preveč jih je! Zdi se mi, da bi moral napraviti slikar eno samo sliko; če napravi še drugo, mu očitajo, da jo je napravil zgolj za denar. Meni, ki nisem izkušena v takih stvareh, bi bila druga slika

morda še bolj pogodu od prejšnje ... toda modri ljudje bi rekli tako in tako — pa bi me bilo sram ...»

Kako bi ji odgovoril, da bi zatajil svoje veselje in svojo bridkost?

»Da naglo piše, pravijo, in da se preHITEVA; poznam ga in vem, da tista govorica ni resnična, pa če so jo razustili pismeni ljudje. Ni ga človeka, ki bi tako počasi in trudoma delal... besedo za besedo, stavek za stavkom, kakor jagode na rožni venec. Nekoč se je ukvarjal leto dni z eno samo novelo ... in nazadnje so razglasili modrijani, da je vihravo zveržena ... Ideja plane v dušo, z njo plane tisoč obrazov, tisoč zapletkov — izlušči idejo, očisti jo, zalučaj v kot vseh tistih tisočero obrazov in zapletkov, zakrči ideji najbližjo, gladko pot, brez ovinkov, mostov in plotov — to je umetnost, to je delo! Vsaka beseda, ki jo napišeš, mora tako rekoč dišati po tisti poglavitni ideji, drugače je beseda nepotrebna; vsak obraz, ki ga pokažeš, mora imeti v očeh, na licih, na ustnicah izraz tiste ideje — drugače je nepotreben ... Ali je umetnik, ali ni; sredi med umetnikom in neumetnikom ni ničesar in ,vihrav, površen umetnik' je nesmisel... Tisti človek, o katerem ste govorili, se ukvarja z neko tragedijo že sedem let, pa še ni dovršil prvega akta; kadar bo napisana, mu bodo očitali prenačljnost in površnost ... Nisem ga mislil braniti; povedal sem, kakor je!«

Dama se je zamislila.

»Tudi meni se je na tihem tako zdelo ... drugače bi knjig ne bila brala, vseh do zadnje. Rekla sem le tisto, kar pravijo ... Ali čudno je le, če brusi in kleše besedo za besedo, lušči in čisti misel za mislijo — odkod ta gora papirja, ko ni še siv ne plešast?«

»Poznam ga: siromak dela noč in dan, v svoji izbi, na cesti, v kavarni, v krčmi, v družbi, celó v spanju; od tistega trenutka, ko je napisal prvo besedo, ko mu je zapel v srcu prvi verz, ni napravil niti ure. Delo ga je objelo z obema rokama in ga ni izpustilo več — neusmiljeno je, ne dovoli mu počitka ... in zdi se mi, da si počitka niti ne želi, da bi mu bilo dolgčas, če bi pisane podobe ne plesale več pred njegovimi očmi, če bi se žalostne in vesele misli ne igrale več v njegovi glavi, če bi njegovo srce ne občutilo več hrepenenja po lepoti, če bi njegovo uho ne poslušalo več zvonkih besed ...

Kadar bi se vse to zgodilo, bi bilo glorijskega konca in recenzentje bi govorili resnico — resnico o utrujenosti, o površnosti, o čemernem krušnem delu. Mislim pa, da se nikoli ne bo zgodilo — kajti sam bi občutil prej nego vsi, da se bliža mrak ...«

»In če bi občutil, da se bliža mrak?«

»Bi recenzentje ne imeli več posla.« —

Vroče popoldansko sonce je palilo kraške skale; ogromno pokopališče z brezštevilnimi belimi nagrobniki.

»Prijatelja sem imela; zelo drag mi je bil. Pa pride klepetav človek, vsili se med naju, pripoveduje mi, da je moj prijatelj tak in tak, da ima to napako in ono slabost in da je sploh, če do dobrega preudarimo, velik malopridnež. Nisem mu verjela, temu klepetavemu človeku; še zmerom mi je prijatelj zelo drag — pa vendar je v mojem srcu kakor tiha senca, kakor rahel dvom ...«

»Tisti klepetavec je bil recenzent, ki je pljunil na čisto knjigo; lahko jo očedite — ali če ne ostane sled, spomin ostane...«

V Sežani je dama izstopila. Mnogokdaj mislim nanjo, na njenega prijatelja in na klepetavega recenzenta.

Velikokrat sem grešil nad teboj, o Publikum! Velikokrat, o prijetna mlada dama, sopotnica moja, sem zvrčal nate grehe in zmote klepetavega recenzenta. Časih sem obupal nad teboj, očital sem ti mlačnost, nehvaležnost, nerazum ... Sopotnica moja, zdaj te poznam! —

Nekoč sem napisal tole zgodbo:

Časih, posebno ob sivem, pustem vremenu, se mi zdi, da je naša ulica brezkončna, da se razprostira od vzhoda do zahoda, od severa na jug, kolikor daleč more korak, in da je to temno zavetišče trudnih in obloženih prostrano kakor vesoljni svet sam.

Kadar romam po tem žalostnem svetu, srečavam čudne ljudi. Bog vedi, kakšno naključje jih je bilo zagnalo v temo; en sam trenutek je bil morda, malenkosten in smešen — zdaj tavajo v mraku, za zmerom so jim zaklenjena vrata v svetlobo ...

Prišel sem nekoč v zakotno kavarno, kakor jih je v teh krajih zelo veliko. Izba tesna in nizka in kljub svetilkam čudno mračna; po žganju diši in po slabem tobaku, vzduh je težak, poln plesnobe. Čemerni ljudje sede tam, tihi in zli; vzdrami jih šele žganje in takrat se zasveti v pijanih očeh tista strašna luč; spomin na nekaj, kar je bilo zdavnaj, v sanjah; in upanje, ki se nikoli ne bo izpolnilo.

Ko sem stopil v izbo, sem ugledal za mizo žensko, ki je gledala v strop in kadila cigareto. Njena frizura je bila zelo visoka in spodaj so bili lasje temnejši nego zgoraj; oblečena je bila v svetlo rdečo bluzo, v ušesih je imela velike uhane, kakor jih nosijo ciganke, in na roki je rožljala težka zapestnica. Priletna ženska je bila, morda že blizu štiridesetih; gube na licih, na čelu in posebno krog oči so bile le za silo zamazane

s šminko. Njen pogled pa se čisto nič ni podal ne frizuri, ne uhanom, ne šminki; nemiren je bil, nekako plah in zelo otroški.

Prisedel sem k nji, prižgal sem ji drugo cigareto in takoj sva se začela prijetno pogovarjati.

Pripovedovala pa mi je:

Od začetka so mislili, da bi jahala v maneži; lepo sem že stala na konju, ko se je podil v kolobarju; ampak ko sem ugleдалa ljudi, sem padla na pesek in stvar se je nehala tako, da sem bila bolna mesec dni ... Nato bridkost in revščina — toda kaj bi o tem? ... Prišla sem nazadnje k človeku, ki je imel zakotno menažerijo. Tam sem ostala dve leti.

Daleč v predmestju je imel svojo kolibo ta človek. Nikoli ni bilo spodobne duše tja; sama drhal. Poleti so prišli časih gospodje s svojimi damami, ampak smejali so se, kakor se smeje starec otroškim igračam; niso spoštovali moje umetnosti in pomislite čudo: bolelo me je v srcu, čisto natihoma, da je niso spoštovali, dasi umetnost ni bila velika.

Menažerija je bila skromna; par opic je imel, ki so bile zmerom lačne, z rezanico nabasanega krokodila, ki je smrdel, in živega leva. Tisti lev je bil res živ, ampak tako star in klavrn, da se mi je zmerom smilil; žival je žival; gospod se je kazal z njim, lev pa se je tresel, in ko je bilo komedije konec, se je skril v kot in strah ga je bilo.

To je bilo vse za nameček. Imenitnost se je šele pričela, kadar sem stopila na oder jaz.

Gospod je imel veliko kačo, pitona, štiri metre dolgega. Jaz poznam tisto kačo in vem, da ni bila veliko prida; že zato ne, ker je stradala neprestano. Lena, kakor mrtva je ležala v klobčič zvita. Ko sem jo ugleдалa prvič, sem se hudo pre-

strašila. Temno marogasta je bila, mokra, neblagodišeča; že pod glavo je bila debela kakor moja laket, samo bolj ploščata, bolj zgrbljena in mehkotna; v životu pa je bila še veliko debelejša; tiste male oči so gledale naravnost name, zaspano, toda tako mirno in naravnost ...

»Stopi bliže, primi jo narahlo pod glavo, pobožaj jo!« pravi gospod.

»Nastopila si to službo, služi zdaj!« sem mislila in sem se dotaknila s prsti tiste ozke, ploščate, trioglate glave.

»Da bi tako mrzla ne bila!« me je spreletelo. Kača se ni gnila, samo gledala je name.

»Kmalu se bosta privadila drug drugega!« se je zasmejal gospod.

In ko sva šla, se mi je zameglilo pred očmi ...

Resnično sva se kmalu privadila drug drugega, jaz in tisti dolgi črni piton.

Tesno mi je bilo pri srcu in skoraj sem se jokala, ko sem stala prvi dan v visoki kletki in so zunaj strmeli ljudje; len in čemerer je ležal piton v kotu, čisto miren, v klobčič zvit. Stala sem tam v tesni, kričeče svetli obleki, vrat gol, roke gole do ramen. Ljudje so zijali in so čakali, jezen se je ozrl gospod.

Poklonila sem se ljudem in se jim ljubeznivo nasmehnila, kakor se je spodobilo. Nato sem stopila k njemu, ki je ležal v kotu grd in črn ter gledal name s tistimi mrtvimi, mirnimi očmi. Prijela sem ga z eno roko pod vratom, z drugo še niže, vzdignila sem krepko in sem si ovila tisto debelo, spolzko, črno vrv štirikrat okoli telesa, tako da je ostal na tleh okoli mojih nog samo še en sam kolobar. Glava je ležala mirna in mrzla na moji goli rami, čisto blizu mojih lic; telo, štirikrat ovito okoli mene, je bilo težko, toda ni se ganilo. Stala sem

mirno, mraz mi je bilo; ljudje so zijali in strmeli. Ko so se dovolj nazijali in sem bila trudna, sem počasi odvila težko vrv, in len in grd, kakor prej, je ležal ogromni svitek na tleh.

Sčasoma sem se privadila temu poslu. Nič več mi ni bilo mraz, tudi gnusa nisem čutila več! In ne strahu, kadar sem si ovijala kačo okoli telesa. Nikoli mi ni prišlo na misel, da sem bila v tisti minuti, ko sem stala tam ovita, popolnoma v oblasti te črne vrvi. Ni mi prišlo na misel, da je življenje v nji, globoko skrito, kakor za gostim mrakom, in da bi lahko nenadoma planilo iz noči. Naposled mi je bilo samo še dolgčas; dolgčas posebno zato, ker se mi je zdelo, da bo dremalo to življenje zmerom dalje, do tistega konca, ko bova nehala živeti piton in jaz ...

V davnem času, v rani mladosti, sem se vozila po deželi s siromašnimi komedijanti; in smo prišli v pokrajino, ki je ni bolj žalostne na svetu; sam kamen in tiha samota ...

Sanjalo se mi je o tisti pokrajini, in ko sem se vzdramila, so bila moja lica vsa solzna in hudo mi je bilo pri srcu. Poleti je bilo, vroč je bil dan in soparen. Trudna sem bila in vsa bolna, ko sem stopila v kletko. Le malo ljudi je bilo zunaj; par belih slamnikov se je svetilo, par potnih obrazov je strmel name. Tudi meni je bilo zelo vroče in pot je tekkel po tisti stezi, ki so jo bile zjutraj zarezale solze.

Stopila sem k črnemu klobčiču, ki je ležal tam len, topo dremajoč; ko sem ga prijela pod vratom, se mi je zazdelo, da se je zganilo pod mojim palcem; toda mislila sem takoj, da se je bila zganila le moja roka, kakor časih vztrepečejo ustnice in se stresa ves život še dolgo po hudem ihtenju. Vzdignila sem ga z obema rokama in težje se mi je zdelo breme nego kdaj poprej. Pa sem pomislila: »Trudna sem od tistih žalost-

nih sanj, od spominov!« ... Kadar so se vili okoli mojega telesa vsi štirje kolobarji, nisem mogla nagniti glave; moj vrat je bil napet in razločila sem obraze gledalcev samo, če sem globoko in siloma povесila oči. Zato nisem videla, če se je premikal poslednji kolobar, ki se je vil na tleh okoli mojih nog; tisti večer pa se je nenadoma nekaj dotaknilo noge in čutila sem čudno, spolzko hladnočo skozi žamet šolna. Morda je minilo šele par trenutkov, pa je bila utrujenost že tako velika, da sem se tresla v životu. »Vzdigni roko, nehaj!« sem mislila; ali glejte, roka je visela kakor mrtva. Šele par trenutkov je morda minilo, takrat pa se mi je zdelo, da so minile že zdavnaj tiste ukazane minute. V prsih mi je bilo tesno, kakor da bi tiščal kamen nanje; tedaj se je zganilo narahlo tudi na rami, na plečih se je zganilo, krog bokov. Zazeblo me je, da so mi zašklepetali zobje; ni bila groza — čisto navaden mraz je bil, kakor da bi stala razgaljena v snegu, razgaljena, vklenjena. Močnejše so se napeli kolobarji ob mojem telesu, od rame do méč, in spreletelo me je čustvo, ki ni bilo nič drugega nego velika osuplost. »Kako? Mrtev je ležal zmerom, samo toliko je imel življenja, kolikor sem mu ga dala jaz — in glej, nenadoma ima življenje tudi sam, čisto svoje, mojemu tuje in morda celo neprijazno ... Kaj je v tistem življenju, kam gre? Kaj hoče od mene?« ... Tako sem se bila privadila tiste velike vrvi, da ni bila zame drugega nič nego vrv, in resnična je bila moja osuplost, ko je vrv nenadoma oživila. In takoj nato me je spreletelo še nekaj, bolj smešnega kakor osuplost.

»Pozabila sem, da je življenje v njem, in tako sem ga žalila v svoji nevednosti bogvedl kolikokrat. Kamen sune človek v stran brez usmiljenja — glej, pa če bi bilo življenje v kam-

nu! ... Morda sem ga žalila, ko sem ga razkazovala ljudem ... In tako je rasla v njem huda misel: pride dan!«

Kolobar se je ovijal zmerom tesneje, dihala sem težko in sunkoma, kakor da bi me tiščalo za vrat.

»Zdaj je čas ... zdaj je čas, da odvijem!« sem mislila, pa nisem ganila roke.

Nikogar nisem videla zunaj, slišala pa sem dobro, da je nekdo vzkriknil in da je zašumelo. Tisti krik je morda razsrdil pitona in ovil se mi je s toliko močjo, da me je za hip, samo za tisti hip, spreletela črna groza ... kakor da se me je bilo oklenilo osmero mrzlih jeklenih rok s sovražno, spolzko silo ... črna groza me je spreletela; ne bila bi me pač tako v objemu sovražnih rok, zakaj stud je bil v grozi ...

Samo za hip — nato pa se je vse nenadoma izpremenilo. Zazdelo se mi je, da ne stojim več, temveč da plavam višje, polagoma in prijetno ... Videla sem nekoč zeleno pokrajino s svetlo belo cerkvijo na holmu in s sončno vasico, ki je visela ob holmu, kakor da je počivala tam jata golobov. Nedelja je bila, vse je bilo tiho; po poljski stezi, med zorečim žitom, je šel lep kmetski fant ... Glejte, nenadoma sem ugledala tisto pokrajino, kakor da se razprostira blizu pred menoj, in moje srce je bilo veselo ... Nekoč, pred davnodavnim časom, ko smo romali po deželi pol komedijanti, pol berači, sem sedela na tleh za vozom in sem jokala. Pa je prišel nenadoma gospod, pobožal me je po laseh kakor otroka in mi je podaril pomarančo. En sam hip, in kakor v megli sem videla njegov obraz, ker so bile objokane moje oči ... in glejte, zdaj sem ga ugledala bolj jasno pred seboj kakor v tistem davnodavnem času, nisem ganila nog in sem mu šla naproti, on pa se je smehljal in mi je ponujal svetlo pomarančo ... Visoko v sinji

luči je trepetalo nebo, sonce je sijalo žarko ... samo še tisto žarko luč sem videla in zdelo se mi je, da sije vsa ta velika noč meni na čast ...

Ko sem se vzdramila, sem ležala na postelji. Ležala sem še dva meseca ali tri, in ko sem vstala, sem bila trudna. Še zmerom sem trudna, gospod...

Tako je pripovedovala; in ko je nehala, sem ji zapalil novo cigareto.

»Kako pa se je zgodilo?« sem vprašal.

»Ko se me je bil najtesneje oklenil in je bila moja duša že v grlu, so prišli in so ga razsekali na mojem živem telesu ... Do poslednjega trenutka sem stala pokonci, samo s prsti sem se dotikala tal... Ubogi Publikum!«

»Kdo? « sem se začudil.

»Publikum! Tistemu pitonu smo namreč rekli Publikum ... gospod ga je bil tako krstil.«

Gledala je v strop s svojimi otroškimi očmi in je mislila bogvedi kam; dim cigarete se je vil krog njene visoke frizure.

Jaz pa sem izpil kmalu svoje žganje in sem šel in sem pre-mišljeval, kako je prišlo človeku na pamet, da je krstil črne-ga pitona s tako čudnim imenom.

Ne zameri mi, o sveti Publikum, da sem te bil žalil tako hudo! Ne zameri mi, da sem ti po nedolžnem delal krivico! Klepetavi besedniki so stopili med naju, lagali so tebi in meni, kakor opravljiva soseda, ki troši zdražbo po fari. Ah, kako so lagali! Kdo bi štel vse laži, kdo bi jih rešetal in zavračal! Tebi niso škodile, o Publikum, in tudi ne meni. Oba dva sva se jih privadila, zdaj slišiva samo še puhle besede in se ne meniva zanje. Lažnivi besednik se je navsezadnje tako nečedno razodel in razgalil pred nama obema, da nama je le še v zasmeh, niti ne v zabavo. Podajva si roko, in pojdiva vesela po lepi svoji poti — Bog odpusti siromaku, če se usopljen opleta za nama ter kriči in zmerja ... Zgodi se morda — zakaj bogata je prihodnost — da nama pride naproti prijazen človek, ki bo po pravici povedal meni, kdo da si ti, in tebi, kdo da sem jaz ...

Ena laž pa je bila, ena beseda, na katero sem mislil mnogokdaj, mislil nanjo z grenkobo v srcu.

»Ne ljubiš domovine, tujec si, brezdomovinec!«

Edino očitanje, ki mu nisem vedel ne odgovora ne zagovora in mu ga še danes ne vem.

V molku je bil sram človeka, ki ne mara govoriti o svoji najgloblji ljubezni; ponos človeka, ki se ne zmeni za počestno žalitev. V nobeni drugi laži, recenzentje moji, niste razodeli toliko slepote, nevednosti in gole zlohotnosti!

Oko, ozri se nazaj, prav do mraka otroških let! Kam je letelo vse hrepenenje, komu je bila darovana najboljša moč srca in razuma, odkod je vrela, kam se je vračala vsa radost in boleost? — Resnično, domovina, nisem te ljubil kakor cmerav otrok, ki se drži matere za krilo; tudi te nisem ljubil kakor solznomeškobni vzdihovalec, ki ti kadi v lice sladke dišave, da te skele uboge oči; ljubil sem te s spoznanjem; videl sem te vso, v nadlogah in v grehah, v sramoti in v zmotah, v ponižanju in v bridkosti; zato sem z žalostjo in srdom v srcu ljubil tvojo oskrunjeno lepoto, ljubil jo stokrat globlje in stokrat višje od vseh tvojih trubadurjev!

Moje delo je knjiga ljubezni — odpri jo, domovina, da boš videla, kdo ti je pravičen sin! Dal sem ti, kar sem imel; če je bilo veliko ali malo — Bog je delil, Bog razsodi! Dal sem ti svoje srce in svoj razum, svojo fantazijo in svojo besedo, dal sem ti svoje življenje — kaj bi ti še dal?

Lani, ko sem bil zelo potrta in bolan, sem pisal:

Ob tisti mračni, tihi uri je bilo, ko je človeku tako milo pri srcu, kakor ob spominu na smrt.

»Ne, ne, ta narod ne more umreti in ne bo umrl!« je vzklíknil moj brat.

»Preveč je lepote v njem; in lepota je neumrljiva, je večna!«

Tako je rekel moj brat; jaz pa sem molčal in sem mislil na svojega prijatelja Lužarja, ki je mlad umrl. — — — — —

Ležal je v samoti, tri dni in tri noči je ležal. Tolažnika ni bilo k njemu v teh grenkih dneh, ne tolažnice. Sam je čutil, kako se mu svet polagoma zmerom dalje odmika. Zdelo se mu je, kakor da stoji na barki: mirna je barka na mirnih valovih, a bregovi tonejo tiho v bleščečo daljavo.

Gladu ni čutil več, le žejen je bil in glava ga je bolela; tudi ta bolečina je bila enakomerna, topa, in pusta; kladivo je udarilo samo enkrat, le prvikrat, nato pa je ležalo težko in nepremično na temenu. Ustnice so mu bile suhe in so pokale; spočetka jih je hladil z mokrim robcem, ali naposled je bila roka lena in se ni hotela vzdigniti.

Spal je malo; pač zato, ker si je neprenehoma želel spanja, sanj, dolgih, prijetnih sanj — o daljnem domu, o zgodnji mladosti, o materi. Mislil je: dokler bom spal, bom živel! Zakaj nadvse sladko in najvišjega hrepenenja vredno je življenje bolniku, še slajše je umirajočemu. V svojem srcu je prosil, da

bi sanjal o tistem svetu, ki je bil nekoč živ in pisan pred njegovimi strmečimi očmi in ki je tonil zdaj bleščeč v bleščečo daljavo. Ali dolge črne ure so strmele nanj, molče so strmele nanj; bal se jih je in v strahu so bedele trudne oči.

Kanila mu je v srce grenka misel.

»Če zdaj zaspim, se ne vzbudim nikoli več ... jaz pa bi rad živel! O bog, daj mi živeti!«

Trudoma se je vzdignil v postelji.

»Saj je bilo nespametno, da sem legel... nespametna je bila tista misel: oči zatisniti, ne se več bati, ne več upati — umreti! Iz malodušnosti je bila porojena tista misel! ... Vstanem, na cesto pojdem in obgovorim človeka: Človek, če si, daj mi kruha! — Pa da je sam berač nad berači — skorje mi ne bo odrekel!«

Vzdignil se je in je vstal. Noge pa so bile kakor od mehkega testa; komaj se je dotaknil golih tal, se je zgrudil tiho in brez bolečine.

»Počival bom!« je rekel.

»Saj ne mudi se nikamor. Hladnejše je na tleh nego v postelji; že zdavnaj bi bil lahko legel na tla!«

Gledal je proti stropu in opazil, da so naslikane tam velike rdeče rože.

»Že sem videl rdeče rože, rosne, dišeče ... kje sem jih videl in kdaj, na katerem vrtu? ... Kam gredo te rdeče rože, kam se vzdigajo? Bodite pri meni, rože, tolažite siromaka, ozrite se nanj!«

Zmerom višje so se vzdigale rože, komaj da jih je oko razločilo. Strmel je za njimi ...

Tolažba iz samih nebes je zarosila v njegovo srce.

Stal je nenadoma na tistem vrtu, ki ga je videl, ko je bil

otrok. Prostran vrt je bil. Bele steze so držale na vse strani in človek ni vedel, kam bi se najprej napotil, kajti paradiž je bil na vseh straneh. Bele, rumene, rdeče rože so pozdravljale in vabile; cvetice, ki jim človek ne ve imena, so blagodarno sipale svoj dišeči blagoslov. Srce je bilo omamljeno; oči niso več razločevale med nebom in med zemljo: duša, zaklenjena v telesu, je že prepevala pred božjim obličjem ...

Zavzdihnil je od same sreče in se je vzdramil.

Takrat je spoznal, kdo da je, in poslednje solze so mu planile iz oči.

»O Bog, zakaj nisi ukazal, da bi sanjal na vekomaj? Nikoli niso gledale moje žive oči ta kega vrta, nikoli ni moje srce užilo toliko radosti ... Če ni pisano, da živim, in če je ukazano, da bo do poslednje ure moj delež bridkost in bolest — daj, o Bog, da vidim le enkrat z živimi očmi tisti paradiž, ki sem ga gledal v sanjah!«

Tako je prosil, Bog pa je uslišal njegovo prošnjo ...

Vstal je in se je napotil v paradiž. Komaj je stopil, se je čudežna pokrajina razprostrla pred njim. Sonce je sijalo tako jasno in milo, kakor ne sije niti v septembru. Kamor se je oko ozrlo, nebeška lepota; cvetice iz vseh dežel so bile zbrane na enem samem brezkončnem vrtu; napajali so jih srebrni studenci. Kakor je hodil in kakor je stopil, so se priklanjale rože in so ga gosposko pozdravljale: smehljale so se mu bele lili-je in košate krizanteme.

Ko je stal sredi vrta, se je ozrl naokoli.

»Kod hodi vrtnar, da mi ne prinese vode? Žejen sem!«

Šel je dalje in se je ozrl vdrugič.

»Kod hodi vrtnar, da mi ne prinese kruha? Lačen sem!«

Vrtnarja ni bilo; rože so dišale opojno, sonce je stalo visoko na nebu in se ni ganilo.

Klical je.

»Kruha! Dajte mi kruha!«

Ni bilo odgovora, niti ne odmeva; mrtev je bil paradiž.

Groza mu je segla v srce; stopal je s hitrejšim korakom; pohodil je krizantemo, v obraz ga je udarila roža.

»Kruha!«

Prišel je do studenca in je legel na tla, da bi pil. Studenec pa je bil od suhega srebra.

»Vzemite paradiž, ne maram paradiža! Kruha mi dajte in vode!«

Rože so opojno dišale, sonce se ni ganilo. Silnejša je bila groza v njegovem srcu; begal je od steze do steze, naravnost preko gred, dalje in dalje. Paradiž pa je brezkončen. Zgrudil se je na tla, zagrizel je v rožo, ki se mu je smejala v obraz. Roža je bila strupena.

— — — — —

Povedal sem bratu to žalostno zgodbo. On pa je rekel:

»Ne delaj greha! Vsa ta lepota, ki je v nas — da je paradiž umirajočega?«

»Morda ne umirajočega — Bog je usmiljen. Toda: siroti domovini smo dali rož dovolj, ker razen rož nismo imeli ničesar; zdaj pa se ozri ter izprašuj, kdo ji bo dal kruha!«

Zmračilo se je bilo popolnoma; molčala sva obadva in sva gledala v noč.

Recenzent:

»Glej, spet tvoj sivi, težki mrak — kaj še nikoli nisi videl sonca? Glej, spet tvoji potrti, nemočni, po neznanih potih tavajoči ljudje — kaj še nikoli nisi videl krepkega človeka, ki stopa s trdim korakom po znani cesti, znanemu cilju naproti?«

Pisatelj:

»Pokaži mi tiste kraje in tiste ljudi, zato da jih vidim ter opevam!«

Recenzent:

»Če si umetnik, imaš oči, da vidiš senco in luč!«

Pisatelj:

»Senco gledajo moje žive oči, luč vidi edinole moje srce, ki gleda v prihodnost ... Današnji čas se mi zdi kakor človek, ki stoji na trhli brvi: ne na tem bregu in ne na onem, brez moči je in brez zaupanja, omahuje, ves majhen je in malodušen... Najbrž se mu devetkratno povrne moč, kadar stopi na oni breg ... najbrž. Ali zdaj stoji na trhli brvi.«

Recenzent:

»Umetnik bodi narodov glasnik in tolažnik. Pokaži mu človeka, ki stoji na onem bregu, devetkratno velik in devetkratno močan! Pokaži mu zarjo, ki jo slutiš!«

Pisatelj:

»Kažem mu, kako je majhen, kako je malodušen, kako tava

brez volje in brez cilja; kaŕem mu glorio breznačelnosti, češčenje hinavščine, slavo laŕi; zato da se predrami, da spozna, kdo in kje da je, ter da pogleda v prihodnost. Ali nisem pel o ŕalosti, ker je bilo v mojem srcu hrepenenje po veselju? Slikal sem noč, vso pusto in sivo, polno sramote in bridkosti, da bi oko tem silnejše zakoprnelo po čisti luči. Zato je bila moja beseda, kakor je bila trda in teŕka, vsa polna upanja in vere! Iz noči in močvirja je bil v nebeške daljine uprt moj verni pogled — vi pa ste me razglasili za pesimista!«

Recenzent:

»Uŕaljeno od samih črnih senc oko ni videlo preskromne luči, ki si jo bil priŕgal na obzorju.«

Pisatelj:

»Tisto slepo oko je bilo oko recenzenta, ki išče, kje bi bilo uŕaljeno. Kdor ne mara luči, jo upihne sam; nato pa nima pravice, da bi preklinjal noč...«

Bogovi malomeščanstva umirajo. Mislim in rekel sem ne koč, da to umiranje ni ne posebno lepo in ne posebno veličastno. Zdaj, ko se beli na vzhodu nova prečudna zarja, zdaj se mi zdi tisto umiranje lepo in resnega sočutja vredno.

Pozdravljena, slovenska romantika, še v svojem umiranju ljubezniva! Kar smo imeli lepega, večnega življenja vrednega, vse je dar tvojih rok. Resnica je, da si bila samo lakaj svojega debelušnega, rodoljubnega, nekoliko navdušenega in nekoliko svobodomiselnega gospodarja, ki te ni redil prego-sposko ter te je le zategadelj posadil ob nedeljah na voz po-leg livriranega kočijaža, da se je pred sosedi bahal s teboj. Ali kako si bila svobodna v svojem lakajstvu, kako bogata v svoji bedi, kako vesela v svojem trpljenju! Vem, da si mnogokdaj na tistem zastokala, zavzdihnila v livreji; odtod tista hrepen- neča miloba, razstrta po vsem tvojem življenju ... Melodram je tvoje življenje — melodram se bliža koncu. Gospodar ti je obubožal, ne zmaguje več stroškov za tvojo livrejo, ne za kočijaža, ne za konje. In kakor vsak zvesti lakaj, mu strežeš ter ga tolažiš na stara leta, dokler, sladko v Gospodu ne zaspita obadva, tesno objeta, gospodar in lakaj...

Nova zarja na vzhodu — mili Bog, kakšna zarja...

Lansko jesen sem bral v pobožnem časopisu take reči o sebi, da nisem vedel, če se mi sanja, ali če je res. Pobožni papir mi še nikoli ni bil posebno milosten, ali za razbojnika,

maloprida, prodanca in propalico me do lanske jeseni še ni razglašal. Kako se je zgodilo, da sem nenadoma treščil v tako blato? Kako je bilo mogoče, da me je mahoma, kar čez noč, minila vsaka morala, da so se mi izneverile vse muze, da mi je celo jezik odpovedal?

»Kako bi pač bilo?« sem se tolažil. »Tako je bilo kakor s tistim recenzentom, ki se je zanašal na vestnost intendanta in na božjo previdnost. Napisal je v krčmi referat o drami, ki jo je videlo edinole njegovo zaupljivo oko; kajti preden se je zastor dvignil, je heroina omedlela za kulisami. Kaj si storila, o heroina? ... Tako je bilo: sveti mož ni bral nobene moje besede; hudomušnež se je v krčmi pošalil z njim pa mu je pravil divje bajke o meni. In sveti mož je pisal...«

Ne, ni bilo tako! Pod zimo sem bral o sebi drugo povest, devetkrat nečednejšo. Če bi bila v nji troha resnice, bi si ne upal več na cesto, zaklenil bi se v izbo ter razbil ogledalo ... Pomislil sem: saj to ni lahkoverna, nezavedna laž, ni zloba brez namena in cilja, ni gola nespamet, tudi ne sama praznosta srca, ne zgolj uboštvo duše! ... Znamenje med znamenji!

Nova zarja na vzhodu — zarja, kakor je še niso videle naše oči! Oznanjen nam je dan brez primere, oznanjena nam predpustna komedija, da nikoli take! Romantika leži na smrtni postelji, umreti pa se ji še noče; zato so se ujezili nestrpni njeni dediči ter so sklenili, da jo uduše v gnoju. Brez misli, brez sodbe in brez izbire — kar je rodila malomeščanska romantika lepega ali nelepega, večnega ali trenutnega, osmešeno bodi, opljuvano, v gnoj poteptano! ... Umri, lakaj, da napraviš prostor smrdečemu sužnju!...

Ali ste brali zgodbo o beli krizantemi?

Moj prijatelj Peter Košenina je velik junak. Nezgode življenja so ga teple neprestano in od vseh strani, pa se ni zmenil; izmed tistih ljudi je, ki brez napuha in brez premišljevanja čutijo, da so na svetu potrebni, in zatorej žive — sam Bog vedi kako! Za svojo korist ni vzdignil pesti, zaradi svoje bridkosti ni potočil solze; ali čudo prečudno: komaj so »narodu« (še zdaj ne vem, kdo in kaj mu je tisti narod) storili krivico, veliko ali majhno, je bil iznenadoma ves mehak in cmerav; gledal je strahove in sodni dan.

Včeraj se je tole pripetilo: govoril je v državnem zboru Malik, ali Wastian, ali celo rajni Pommer — pač eden izmed tistih maloštevilnih poslancev, ki govore v državnem zboru o slovenski kulturi. In govoril je, kakor je treba; da namreč slovenski narod nima kulture in da je tudi ne rabi in da navsezadnje, če se dobro preudari, slovenskega naroda sploh ni. To se je pripetilo opoldne, zvečer pa je planil v mojo izbo Peter Košenina.

»Ali si bral?«

»Kaj?«

»Kaj? Ali je še kaj drugega na svetu, še druga misel v glavi? Cepni, duša — mi nimamo kulture!«

»O, da bi je toliko ne imeli!«

»Rekel je, da nimamo ne umetnosti, ne literature, ne znanosti, niti ne jezika ...«

»Da torej tako rekoč lažemo, da smo!«

»Nič drugače! ... Gospod, jaz sem Slovenec! ... Pardon, gospod, mnogotere priče so razkazale, da Slovencev ni! ... Gospod, kaj sem torej? ... Če pravite, da ste Slovenec, tedaj sploh — niste!«

»Logika je logika!«

»Kaj logika — budalost je! Ko je rekel, da naroda ni, so se smejali; ko je rekel, da kulture ni, so kimali; oj, in kimali so na tak lenoben način, kakor da hvalijo starodavno resnico ... Na srce mi je kanilo kakor solza. Zmerom več ljudi je na svetu, ki vedo, da je nekje med drugimi narodi tudi slovenski narod. Nekateri učenjaki nas že razlikujejo od Hrvatov in Slovakov; celo neki Francoz nas je že razodel. Polagoma, toda neprenehoma se širi spoznanje, da smo. Zadnjič sem govoril z imenitnim uradnikom iz naučnega ministrstva, pa me je vprašal, kdo da sem. ‚Ein Slovene!‘ sem rekel. ‚Ein Slovene?‘ ‚Ein Slovene! Richtig ... weiss schon!‘ ... Ali kaj nam vse to spoznanje koristi? Razodeli so nas, kakor so razodeli narod črnih pritlikavcev v severni Afriki. Ne, tudi tako nas niso razodeli! Med narod pritlikavcev so poslali učenjake in raziskovalce, da bi razbistrili vse od začetka do konca; odkod da je tisti narod, kdo da je in kako da je z njegovo kulturo. Šli so vestni učenjaki in so vse raziskali: narod je odtod in odondod. tak je in tak ter taka je njegova kultura! Debelih knjig debelo število je razkazalo svetu, kako da živi tisti narod, kaj da je ustvaril in kje da stoji na poljani vseobče kulture človeške ... O, blagor bi nam bil, da nam je bila dodeljena domovina v črni Afriki!«

»Ne bridkih besed! Wastian je človek, vsega spoštovanja vreden!«

»Wastian?«

»Torej Malik, ali Pommer ... ali kdorkoli! Ni mu zamere, da naše kulture ne vidi in da je nikoli ne bo videl. Preblizu je!«

»Beseda je o žalosti neskončni — ti pa se igraš z besedo!«

»Prisegam, da umetnosti ne rabim, je rekel Polonij ... Bolj trdno in bolj prisrčno sem uverjen o veljavi naše kulture — bolj jaz, ki se smejem, nego ti, ki jokaš!«

»Ti si preverjen ... tudi tisti je bil preverjen, ki so ga po nedolžnem obsodili, da je ubil očeta; in vendarle je visel!«

»Primerjal si dobro in pametno! Tisti, ki je visel, je še pod vislicami kričal, da je nedolžen, ampak sodniki ... ljuba duša, sodniki so vedeli vse: vedeli so, da je grešnik ubog od rojstva, da je bil lačen, žejen in razcapan, še preden je dorastel... to se pravi, dorastel ni sploh nikoli ... in sodniki so vedeli (zakaj sodniki so modri ljudje), da puha iz močvirja strup in da raste golo kamenje v puščavi ... Wastian, Malik in Pommer so videli naš narod od blizu in so rekli: ta narod nima kulture, zato ker je imeti ne more!«

»Krivična sodba! Preišči greh in dokaži ga!«

»Kaj je treba dolge pravde? Če stoji berač pred teboj, ti razodeva njegova suknja, da je berač; le norec bi ga še posebej izpraševal in pretipaval. Sodniki izprašujejo in pretipavajo, ampak ne zaradi sodbe in tudi ne zgolj iz radovednosti, temveč zaradi šege in postave. Ali še preden je bila govorjena prva beseda, je pričalo oko in je sodilo srce: sojen si!«

»Ne tožbe torej in ne pritožbe? Obsojenec naj povesi glavo ter naj molče uživa svojo nedolžnost?«

»Rekel si!... Povesi glavo ter molče uživaj svojo kulturo! Kaj bi se pripetilo beraču, ki bi oznanjal na cesti, da ima cekine v suknji? Še razbojniki bi mu ne verjeli, kvečjemu da bi ga

pretepli zaradi nadlege in pohujšanja ... Uživaj bogastvo, ki ti ga je Bog dodelil, in raduj se, da ti zavidnež ne škili preko rame!«

»Nečeden nauk je ta nauk o ponižnosti! Če je krona na moji glavi, je češčenje moja pravda! Kaj? Ta narod, ki je trikrat petsto let trpel in tlačnil; naš narod, ki si je pisal zgodovino s svojo krvjo in s svojimi solzami; ta narod si je kljub suženjstvu in uboštvu, kljub gladu in žeji s čeznaravno močjo ustvaril svojo kulturo — in zdaj se prikaže capin ter mu zaluča v lice: Nimaš kulture! ... Ti se smeješ, jaz se ne morem; smej se krivici, pljuj ji v obraz — krivica ostane!«

»O, kako lepe so tvoje besede in kako bistra je tvoja pamet! Zadel si tja, kamor sem jaz meril! — Ta narod, ki je trikrat petsto let trpel in tlačnil — ta narod da bi imel kulturo? Ta narod, ki je ubog in zaslužnjen, lačen in žejen — ta narod da bi imel kulturo? Tako je rekel in sodil Wastian — kdo bi mu zameril?«

»Po domače torej: narod, poživini se, ker ti človečanstva živ krst ne verjame! Pravijo, da si berač — obleci beraško srajco! Pravijo, da si lačen — stradaj! Tvoja kultura je kakor žlah-ten cvet v gumbnici bahatega potepuha — vrzi jo na cesto in pohodi jo!«

»Rekel si! ... Kakor žlahten cvet v nežlahtni gumbnici! Zadnjič sem bral, ne vem več v katerem časopisu, lepo in poučno zgodbo. Vršila se je v Parizu ... ali na Dunaju, ali kjerkoli. Tam je živel človek, ki je bil razsipnik vseh razsipnikov. Kakor si je lahkotno pridobil denar, tako ga je lahkotno razdal. Nihče ni vedel, odkod da grabi in kam da meče. Njegova dlan je bila kakor kamen na dnu potoka — voda je pritekla in je tekla dalje, ustavila se ni. Ali je kvartal, ali je stavil, ali je kra-

del, ali je morda celo delal — zlata voda je tekla čez dlan. Ne-koč je kolovratil po cesti ves bogat in prešeren, pa je stopil v prodajalno, da bi si kupil cvetico. Izmed vsega dišečega blagoslova je njegove oči najlepše pozdravila košata bela krizantema (*chrysanthemum indicum* L.). Neutegoma si jo je vtaknil v gumbnico, nato pa je položil na mizo grmaden kup zelenih bankovcev ter je rekel prodajalcu: Dokler bom živ, pridem sleherni dan po belo krizantemo! Kupčija je bila dogovorjena in potrjena — vsak sleherni dan je prišel razsipnik po svojo belo krizantemo. Ali sreča je kakor sonce: kadar je najlepše, zatone. Komaj je bil razsipnik uganil tisto prešerno kupčijo, je usahnila zlata voda na njegovi dlani. Ni se še prav ozrl, pa je bil berač in potepuh. — Kaj bi tisto! — je rekel; če vse mine in izgine, krizantema le ostane! Hodil je po gospodskih cestah, razcapan, bos, nepočesan in neobrit — ali v gumbnici prelepo belo krizantemo. Bogataši in imenitniki se se temno ozirali nanj: Tak berač, pa tako krizantemo! Toda razsipnik je nosil glavo pokonci ter se je smehljaj po kraljevsko: Kaj, berač, kaj potepuh, kaj lačen, kaj žejen — da imam le krizantemo, kakor ji na svetu ni enake! Živel je dolgo in predolgo, dokler ni zmrznil pred cerkvenimi vrati. Ko so ga pobrali, je bil v cunje zavit, bos in gologlav, ali na njegovih prsih je bila krizantema, belejša in svetlejša od snega; in ustne so se mu smehljale: Nič sočutja, ljudje božji — kdo izmed vas ima tako krizantemo? ...«

»Lepa zgodba je, ali kaj bi z njo?«

»Sam si rekel: žlahtna cvetica v nežlahtni gumbnici! — Krizantema (*chrysanthemum indicum* L.) je najlepša cvetica na svetu, ampak če si jo vtakne v gumbnico berač, ostane berač navsezadnje vendarle berač. In le čudno je, da ga zaradi sum-

njive krizanteme še niso zaprli. — Zdaj pa mir besedi in kuhajva si čaj ...«

Na ogoljeni suknji malomeščanske kulture se je svetila bela krizantema, romantična umetnost. Novi gospodarji domovine bi si radi pripeli na talar vsaj osatov cvet.

»Prijatelj, globlje poglej! Ali ne vidiš, odkod te nove sile? Življenje se drami v nižavah, ki so spale. Oči se odpirajo, iščejo luči, roke se iztegajo, iščejo ciljev. Kaj zato; če prihaja pomlad v viharju in povodnji! Iz te črne naplavine bo vzknila bujna rast! Njih misel je bila prava: ne bele krizanteme na ogoljen frak — rdeč nagelj na kamižolo! Ne boj se, narod se ne da oslepariti, ne da si zavezati oči! Naj ga vodijo po stranpotih, po močvirju, po temi — sam bo našel pot do sonca! Plevel so sejali, vzrasla pa bo pšenica.«

Tudi moja vera je trdna; ali rajši bi, da pojde mimo ta grenki kelih. Trdna je moja vera, da napoči zarja tistega dne, ko naša kultura ne bo več krizantema siromakova, temveč bogastvo bogatega. Že slutim zarjo tistega dne, sluti jo vse moje najgloblje in najčistejše hrepenenje. Ne, ne hrepenenje samo! Moje delo je slutnja zarje, vsaka moja beseda in vse moje življenje. Že slišim dleto, ki kleše granitni temelj novi zgradbi ...

Kadar napoči tisti dan, bo prerojeni narod pobral iz blata pohojeno ubogo krizantemo, očistil jo bo ter jo shranil s hvaležnim spoštovanjem, za spomin na grenkolepo preteklost.

Na enem tistih tenkih belih lističev bo napisano moje ime.

Ljubi moji, nisem vam povedal vsega, kar sem nameraval. Marsikatero besedo, ki mi je bila na jeziku, sem zamolčal; mnogotero, že napisano, sem črtal. Kadar zasiije skozi okno prvikrat zlato spomladansko sonce, je moje srce kakor oprano in očiščeno. Kje sovraštvo, kje bridkost in klavrno vzdihovanje? Zarja, oblij me, pomlad, objemi me! Nikoli še, o zarja, mi nisi tako svetila, nikoli, pomlad, te ni tako polno zajelo moje srce! V srebrnem jutru, kakor skozi prosojen pajčolan, gledam daleč pod seboj sinje polhograjsko pogorjem tam zadaj, na levi, je Vrhnika, moja zibel, mati in mladost. Zdi se mi, da vidim belo sveto Trojico, kako se tiho smehlja pod jutranjim soncem; zdi se mi celo, da slišim zamolklo pesem svetega Pavla. Vse, kar je kdaj bilo grenkega in temnega, je umrlo; kar je bilo sladkega in svetlega, se je vdrugič porodilo v meni in bo v meni ostalo, neumrljivo, večno v vesoljstvu, kakor moja duša sama ... Nad cvetočim vrtom stojiva, gospa in jaz. In vsa lepota tega neumrljivega jutra, lepota, ki je v meni, krog mene in v vesoljstvu, odseva, gospa, v tvojih očeh; v njih odseva moja večna pomlad, moja mladost in sreča ... Mladost, ne izpustim te! Moja pomladanja sreča, z obema rokama te držim! Močnejša je moja v lepoti in sreči pomlajena volja nego čas in sodba njegova.

Oj Kobal, oj Lenard, oj Terseglav, oj vsi vi nahodni cerkovniki v svetem hramu našem — prezgodaj ste prišli kropit! —

Žarke misli, predrzne podobe, spet je vsa moja njiva od vas orošena — sonce, ozri se nanjo, da vzklije prešerno bogastvo!

Starost, kako si še daleč!...

Na Rožniku, v maju 1910

www.omnibus.se/beseda

ISBN 91-7301-066-9